

orgaan werd in 1850 onmiddellijk over 'Steenbeek' geschreven⁵⁴ en over Heldrings nuchtere aanpak van de 'Magdalenen': Heldring vertelde hun dat zij vrij waren en dat het zowel degene die gebod als degene die te gehoorzamen had er slechts om moest gaan Christus te dienen.

Heldring werd een regelmatig bezoeker van de Kirchentage, in aansluiting waarop tijdens congressen onder leiding van Wichern over de I.M. werd gesproken. In Bremen (1852) zei Heldring: 'Nach unseren Landen fließt ein deutscher Strom, der etwas Böses und viel Gutes bringt'⁵⁵. Zijn zoon L. Heldring heeft, mede ter voorbereiding van zijn dissertatie, van 10 april tot 8 november 1876 in het Rauhe Haus gewerkt als Oberhelfer⁵⁶. In diezelfde tijd reisde zijn vriend W. van den Bergh, voorzien van aanbevelingen en introducties van O. G. Heldring, langs diverse instellingen für I. M.⁵⁷. Als in Nederland iets voor de I.M. te doen viel liep dit over Heldring. Collectanten uit Duitsland maakten van zijn gastvrijheid en Réveil-relaties gebruik. C. Buddeberg begon zijn collectereis voor een nieuwe kerk (1871) in Zetten⁵⁸. Zo hielp Heldring ook 'Reiseprediger' voort die de 'Hollandgänger' bezochten. Aandacht voor deze gastarbeiders was op het derde congres voor I.M. in 1851 (Elberfeld)⁵⁹ gevraagd door L. J. van Rhijn, die daar⁶⁰ beloofde dat als de I.M. geestelijke verzorgers zou uitzenden de Nederlandse christenen daartoe de middelen zouden aanreiken. Dat waren voorbarige uitspraken, ingegeven door de inspiratie van het moment en door Van Rhijns enthousiasme dat sprak van de 'Strömen des deutschen Geistes' die 'lebendiges Wasser in die Heimath bringen'. Hij had eerst overleg moeten plegen met de Nederlandse kerken die pastorale verantwoordelijkheid voor de vreemdeling in hun poorten hadden, en zeker met de in Nederland aanwezige Duitse predikanten. Nu bleef het een kleinschalige aangelegenheid, althans wat Nederlandse participatie betrof. Van Rhijn heeft zijn

54. *F.B.* 1850, 164-168, 173-175.

55. F. A. Toel, *Verhandlungen des fünften deutschen evangelischen Kirchentages zu Bremen in September 1852*, Berlin 1852, 81.

56. Archief-Wichern VA *Personalakten A.Z.*

57. Hij vertelt veel wetenswaardigs in zijn artikel 'Na het ontslapen van Otto Gerhard Heldring' in *Magdalena. Evangelisch Jaarboekje* 1877, 161-191.

58. Carl Buddeberg 'Eine Kollektentreise durch Holland vor 100 Jahren' in *Jahrbuch für West-fälische Kirchengeschichte*, Bethel 1973, 66.

59. *Die Verhandlungen des dritten Congresses für die I.M. der Deutschen evangelischen Kirche in September 1851*, Berlin 1851.

60. Niet op de Kirchentag zoals hijzelf later meedeelde, hetgeen o.m. overgenomen werd door H. Talazko, 'Die kirchliche Betreuung der Deutschen Hollandgänger im 19. Jahrhundert' in *Pietismus und Reveil* 330.